

Tyska folkets skuld och ånger

En rad kunniga korrespondenter, senast Dagens Nyheter's Bang, har fastslagit att tyskarna i gemen inte känner någon skuld känsla inför det förgångna, att de snarare känner sig som martyrer än brottslingar. I regel har reaktionen inför detta faktum varit förvåning och ovilja. Tyskarna har, säger man, under en följd av år dragit exempellösa olyckor över Europa, de har utövat, medverkat till eller åtminstone tolererat de mest fruktansvärda grymheter. Borde man då inte överallt i Tyskland finna ånger, är inte hjärtats förkrosselse det första villkoret för att det tyska folket ånyo skall betraktas som likaberättigat bland Europas nationer?

Tankegången är naturlig och förstälilig, men icke desto mindre verklighetsfrämmande. Endast ett fåtal människor med speciell religiös begåvning känner en varaktig ånger över sina handlingar, och även hos detta fåtal brukar stoltheten över att bekänna överväga förtvivlan inför det som bekänns. Ett ångertulligt folk lär världen inte ha skådat. Tag de mer eller mindre närliggande exempel som erbjuder sig. Efter Napoleonkrigen, som till stor del var en mans och ett folks verk, kände fransmännen sig inte skuldbelastade; allt tyder på att olust inför nederlaget och högfärd över de tidigare segrarna var den förhärskande stämningen. Sedan de amerikanska sydstaterna förgäves sökt bryta sig ut ur unionen för att bevara den föräktligaste av alla institutioner, slaveriet, var situationen densamma; de psykologiska och politiska problem som uppstod med nordstatsarméernas ockupation av de besegrade staterna erinrar på punkt efter punkt om dagens svårigheter i Västtyskland. Fransmän som en gång hyllade Pétain känner sig inte mindervärdiga, italienarna pinas ej av självförakt därför att de under tjugua år följde Mussolini. En kollektiv skuld-känsla av denna art söker man förgäves; det är svårt att tänka sig den annat än hos ett helt nedbrutet och därför odugligt folk.

vår självstyrelse och vår politiska debatt — är beroende av den materiella makt i Västern som de skyddade ofta betraktar med överlägsenhet och ironi.

En helt annan tankegång tycks vara mera väsentlig. Andens isolationister drar sig inte bort från debatten för att i stillhet odla sin förmåga, utan kastar sig in i den för att med iver hävda ståndpunktstagandets tvevelaktighet. Det är för svårt att ta ståndpunkt, säger de. Att ta ståndpunkt visar en viss grovhet, en intellektuell ensidighet, en brist på nyansering och subtilitet, ja, i grunden en brist på samvete. De själva med sitt känsligare samvete — och skall inte ett samvete just vara känsligt? — kan inte så lätt komma till klarhet. De grubblar och rannsakar sig själva, men utan annat resultat än förtvivlan, de brottas med problemen utan att finna en utväg. Men detta ger dem deras särprägel och högre värde, de har, monopol på ett sönderslitet och därför ädelt sinne. Detta till konstruktionen nya elfenbenstorn — inte likgiltighetens, utan den ångestfulla osäkerhetens — visar sig emellertid lika användbart som det gamla till utfall mot alla motståndare; från det tornet kommer många förgiftade pilar i vår debatt; på flykten till det tornet har inte de hopplösa glömt illviljans och egenrättfärdighetens närande bagage.

Stor förståelse har mött dessa samvetsömma. Även på håll där man har klart för sig att deras verksamhet är en tillgång för demokratins fiender omhuldas deras oro som en klenod; under bugningar för de ståndpunktsfria ursäktar man sig för sin egen ståndpunkt och prisar det fruktlösa grubblets mod och intensitet. Denna förståelse synes — med allt beaktande av att ängsliga människor bör tröstas — gå något för långt. De stridbara opponenter mot alla ståndpunkter tar trots allt sin sak för lätt, de glömmar för mycket, bortser från för mycket, för att göra sig förtjänta av den speciella respekt de begär. De bortser från att människor av annan åsikt — människor med ståndpunkt — också kan drivas av sitt samvete. Deras uttalanden tyder på att de inte sätter sig in i de frågor det gäller på sådant sätt som krävs både för en bestämd ståndpunkt och för fördömandet av alla ståndpunkter. De glömmar eller vill inte se att även den andliga och materiella isolationismens fiender önskar fred — och att fred inte kan säkras med allmänna deklamationer, utan med försvar och samverkan mot angripare. De glömmar att de själva lever och skriver fritt endast så länge som västerländsk åskådning gäller i Sverige, att en rysk despoti skulle förstumma dem eller göra dem till Stalins sängfåglar. De glömmar framför allt att många miljoner människor i slaveri, fängelse och elände förtvivlar under de despotier vilkas ogärningar de samvetsömma beslöjar och att andra miljoner i skräck väntar på den dag då den ryska aggressionen, inte längre hämmad av Västerns styrkor, kan börja på nytt. Man begär inte att de inför denna förtvivlan skall låta bli att tala om sin egen, men deras tal kunde vara mera eftertänksamt och mindre anspråksfullt. Något monopol på samvete, oro och olycka har sannerligen inte denna grupp av svenska intellektuella.

— o stult

förelse med dessa sextiåringar har samma generation i så gott som hela världen, i varje fall i Europa, haft ett lugnt liv. Att för en svensk värdera den spänning, de brytningar, de skiftningar mellan hopp och förtvivlan, självtillit och underkastelse som de gått igenom är omöjligt. Och i de yngre årgångarna, av vilka många förlorat flertalet av sina bästa män i kriget, är läget inte mycket annorlunda. Alla de som är under trettiofem år har under sin ungdom eller i varje fall sin första vuxna tid formats av den Hitlerska dressyren.

Men är då inte alla dessa hårda växlingar, denna operamässiga tragik, följden av folkets egen beskaffenhet? Har inte tyskarna haft det så svårt därför att det tyska folket är ont, inte låtit sig inpassas i ett anständigt internationellt samliv? Många besvarar dessa frågor med ja. Inte därför, det vill man hoppas, att de tror på en medfödd, ärftligt betingad särart hos det tyska folket — i så fall är det fråga om ren vidskepelse. Utan därför att vissa traditioner, vissa ideologier antas ha varit bestämmande för tyskarna på ett särskilt sätt; de levande har handlat under trycket av döda generationer och dödsömda åskådningar. I denna tankegång ligger det utan tvivel något riktigt — en del av förklaringen till det som skett måste sökas i den tyska historien, i det tyska folkets fostran åtminstone sedan Bis-

marcks tid. Synpunkten att hela eller större delen av det tyska folket skulle vara deformationerat genom miljön leder oss dock inte långt; den kastar ljus över detaljer i problemet, men ger oss inte någon lösning. Ty vi vet av erfarenhet att de flesta tyskar är förbryllande lika oss själva; vi vet genom studier att demokrati, humanitet och tolerans under långa tider uppburits av det tyska folkets flertal och att tyskarna gjort väldiga insatser inom västerländsk kultur. Själva kravet på att tyskarna skall ångra sig visar att teorin om deras nedärvda eller inympade ondska inte tas riktigt på allvar; enligt den teorin borde förhårdelse vara det självklara.

Det tyska folket känner sig inte ansvarigt för Hitler, eller åtminstone inte för Hitlers illgärningar. Tyskarna reagerar härvid på samma sätt som andra folk. Frågan om och i vad mån tyskarna har rätt att frän-säga sig ansvaret kommer man i detta sammanhang inte ifrån. Det går inte att avvisa frågan därför att den är besvärlig. Med all rätt sägs att de flesta tyskar var lojala mot Hitler och att efter nederlaget även de mest lojala, ja, de rena verktygen, söker komma ifrån ansvaret. Men detta utesluter inte att en skillnad måste göras mellan tyskar och tyskar — mellan tyskar och nazister. Även de människor som i princip förnekar denna skillnad erkänner den i praktiken; eljest skulle de behandla alla tyskar som förbrytare.

För att närmare motivera denna uppfattning — kring vilken en stor del av debatten kring tyskarnas skuldproblem kretsar — är det nödvändigt att än en gång ta upp till belysning några huvudpunkter i nazismens och Tysklands utveckling.

D • N

11/8 1949

”Det andra Tyskland”

Ofta har sagts att det tyska folket inte kan uppbära ett demokratiskt system; Weimarepublikens misslyckande åberopas som bevis för denna tes. I själva verket arbetade folkstyrelsen i Tyskland under det korta skedet av relativt ekonomiskt lugn (1924—1929) utan svårare slitningar, och anslutningen till den bestående regim blev starkare. Vid 1928 års val erövrade nazismen blott 12 platser i riksdagen av nära 500; med säkerhet kan påstås att republiken i detta skede framstod som mera tryggad än den tredje franska republiken tio år efter dess tillkomst. Den förhärjande ekonomiska krisen var den viktigaste förutsättningen för opinionens förändring och folkstyrelsens undergång. Ytterlighetspartierna gick framåt, de borgerliga väljarna anslöt sig i massa till nazismen, och mindre än fem år efter nederlaget år 1928 kunde Hitler överta makten och slå ned allt motstånd.

Men denna utveckling kan inte tolkas så att tyskarna gav Hitler fullmakt att föra den politik som ledde till världskriget och katastrofen. Nazismen nådde aldrig majoritet vid fria val. Julivalen 1932 betecknade rörelsens kulmination, med drygt 40 procent av rösterna; redan i november samma år gick partiet avsevärt tillbaka, och den nya framgången i mars 1933 — som dock inte ledde till flertal i riksdagen — betingades av de åtgärder som den i januari bildade Hitlerregeringen genomfört mot oppositionen. Lika viktigt är att fastslå att efter alla undersökningar att döma det stora flertalet av nazistväljarna inte tänkte sig att Hitlers seger skulle leda till den politik som faktiskt kom att föras, inte ens till upprättande av en diktatur. Man röstade på nazismen för att vinna de omedelbara fördelar som dess propagandister utlovade; bönderna, den största av de folkgrupper som erövrades, lockades av

kraven på högre tullar och därmed högre jordbrukspriser. Genom att lova allt åt alla vanns segrar som sannolikt hade blivit av efemär betydelse, om deras frukter ej inhöstats av diktaturen. Framgången var av samma art som vunnits av andra stora samlare av missnöje: Napoleon III år 1848, Boulanger år 1887, Lenin år 1917, Mussolini i början av 1920-talet.

Dessa fakta, som nu för många ter sig överraskande, stod år 1933 klara för nästan alla. Läs korrespondenser och ledare i svenska tidningar från denna tid. Man framhöll att en konjunktur — och i sista hand en grupp junkrar, militärer och företagare — fört Hitler till makten, och många räknade på att nazismen efter maktövertagandet skulle bli moderat, förhandlingsvillig, efter hand demokratisk.

Stimulerad av kommunismens och fascismens exempel skred emellertid Hitler till en revolution ovanifrån, från regeringens sida. All opposition undertrycktes, alla organisationer likrikta-